

Uvod

Majka i dijete u šetnji Sarajevom
Anthony Asael for UNICEF BiH

Karakteristike istraživanja

Ovaj izvještaj predstavlja rezultate dobijene na osnovu pokazatelja za oblasti obuhvaćene Istraživanjem višestrukih pokazatelja socijalnog i zdravstvenog stanja djece i žena u BiH u 2006. godini, koje je sprovedeno od strane Zavoda za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine (ZZJZ FBiH), kao implementirajuće institucije pod pokroviteljstvom Federalnog Ministarstva zdravstva, i Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, dok su finansijsku i tehničku pomoć pružili UNICEF i DFID. U oba entiteta i u Distriktu Brčko korišten je istovjetan pristup u metodologiji, obuci za rad na terenu, unosu podataka i analizi. Direkcija za ekonomsko planiranje BiH je rukovodila Projektom na nivou BiH.

MICS 3 istraživanje pruža informacije o stanju djece i žena u BiH, a velikim dijelom se temelji na potrebama za praćenjem napretka u postizanju ciljeva koji proizlaze iz sljedećih aktuelnih međunarodnih sporazuma:

- Milenijumska deklaracija, koja je usvojena u septembru 2000. godine od strane svih 191 država članica Ujedinjenih naroda,
- Plan djelovanja pod nazivom „Svijet po mjeri djeteta“ (engleski: A World Fit for Children), koji je usvojen na Specijalnom zasjedanju Ujedinjenih naroda o djeci u maju 2002. godine od strane 189 zemalja članica Ujedinjenih naroda.

Obaveze preuzete ovim dokumentima nadovezuju se na obećanja koja je dala međunarodna zajednica na Svjetskom samitu za djecu održanom 1990. godine.

Potpisavši ove međunarodne sporazume, države su se obavezale da će poboljšati uslove života djece i da će pratiti napredak u postizanju tog cilja. UNICEF je u ostvarenju ovog zadatka dobio ulogu pružanja podrške.

Obaveza preuzimanja akcije: Nacionalne i međunarodne obaveze izvještavanja

Države koje su potpisale Milenijumsku deklaraciju, deklaraciju „Svijet po mjeri djeteta“ kao i Akcioni plan, obavezuju se da će pratiti napredak u postizanju ciljeva koji su u njima sadržani:

„Redovno ćemo na nacionalnom, a gdje je potrebno, i na regionalnom nivou pratiti i ocjenjivati napredak u ostvarivanju ciljeva zacrtanih ovim Planom djelovanja na nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou. Shodno tome, ojačaćemo svoje nacionalne statističke kapacitete za prikupljanje, analiziranje i raščlanjivanje podataka po polu, starosnoj dobi i ostalim relevantnim faktorima koji mogu odražavati različitosti, te ćemo podržati veliki broj raznovrsnih istraživanja fokusiranih na djecu. Povećaćemo saradnju kako bismo podržali napore u pravcu izgradnje statističkih kapaciteta i izgradili kapacitete zajednice za praćenje, procjenu i planiranje.“ („Svijet po mjeri djeteta“, paragraf 60)

„...Vršićemo periodične provjere napretka na nacionalnom i podnacionalnim nivoima u cilju efikasnijeg prevazilaženja prepreka i bržeg djelovanja...“ („Svijet po mjeri djeteta“, paragraf 61)

Akcioni plan (paragraf 61) takođe poziva na posebnu uključenost UNICEF-a u pripremu periodičnih izvještaja o napretku:

„(...) Od Dječijeg fonda Ujedinjenih naroda, kao vodeće svjetske agencije za djecu, se traži da, u bliskoj saradnji sa vladama, relevantnim fondovima, programima i specijalizovanim agencijama sistema Ujedinjenih naroda i svim ostalim relevantnim akterima (prema potrebi), nastavi pripremu i distribuciju informacija o napretku ostvarenom u implementaciji Deklaracije i Plana djelovanja.“

Slično tome, i Milenijumska deklaracija (paragraf 31) poziva na periodično izvještavanje o napretku:

„(...) Zahtijevamo od Generalne skupštine da vrši redovni pregled napretka u implementaciji odredbi ove Deklaracije, a od Generalnog sekretara tražimo da objavljuje periodične izvještaje koje bi razmatrala Generalna Skupština i koji bi služili kao osnova za buduće aktivnosti.“

Ciljevi istraživanja

- Obezbijediti osnovne podatke za procjenu stanja djece i žena u BiH;
- Obezbijediti podatke neophodne za praćenje napretka u ostvarivanju ciljeva zacrtanih u Milenijumskoj deklaraciji, ciljeva zacrtanih u dokumentu „Svijet po mjeri djeteta“, te drugih ciljeva oko kojih je postignuta međunarodna saglasnost, koji bi služili kao osnova za buduće djelovanje;
- Doprinijeti stalnom unapređivanju kvaliteta podataka u cilju razvoja informacionih sistema.

Uzorak i metodologija istraživanja

Dizajniranje uzorka

Uzorak za Anketno istraživanje višestrukih pokazatelja za BiH je osmišljen tako da obezbijedi procjenu velikog broja pokazatelja o stanju djece i žena na nivou države, za gradska i seoska područja, i za dva entiteta: Federaciju Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republiku Srpsku (RS)¹.

Zadnji popis stanovništva u BiH sproveden je 1991. godine. Reprezentativni uzorci za društvene ankete se biraju primjenom metode Glavnog (Master) uzorka.

Uzorak za anketu MICS 3 je izabran iz revidiranog Glavnog uzorka iz 2006. godine, proizvedenog od strane statističkog sistema BiH u 2006. godini (dva mjeseca prije početka terenskog rada na MICS 3 anketi). Revidirani Glavni uzorak iz 2006. godine je lista od oko 80 hiljada domaćinstava (Glavna lista) dobijena nakon popisivanja 1.500 popisnih krugova izabranih sa jednakom vjerovatnoćom izbora od ukupno 20 hiljada popisnih krugova u BiH.

Uzorkovanje je izvršeno na državnom nivou, a dva entiteta su identificirani kao glavni geografski domeni uzorkovanja.

Uzorak je bio izabran na dva nivoa. Na nivou entiteta i Brčko Distrikta, odabrano je 455 popisnih krugova sa podjednakom vjerovatnoćom izbora iz 1.500 popisnih krugova koji sačinjavaju Glavni uzorak iz 2006. godine.

Lista okvira uzorka je stratificirana na dva stratuma, prema tome da li domaćinstvo ima djece ispod pet godina starosti (tip 1) ili ne (tip 2).

Na ovaj način izabrano je ukupno 6.000 domaćinstava na državnom nivou. Uzorak je stratificiran po tipu i nije samoponderirajući. Uzorak se sastoji od 3.000 domaćinstava sa djecom ispod pet godina starosti (tip 1) i 3.000 domaćinstava bez djece ispod pet godina starosti (tip 2). U državnom i entitetskim izvještajima korišteni su ponderi.

Upitnici

U istraživanju su korištene tri grupe upitnika:

1. upitnik za domaćinstvo, koji je korišten za prikupljanje podataka o svim de jure članovima domaćinstva, o domaćinstvu i o stambenom objektu
2. upitnik za žene, koji se popunjava u svakom domaćinstvu za sve žene između 15 i 49 godina života, i
3. upitnik za djecu do pet godina života, koji se popunjava sa majkama ili starateljima za svako takvo dijete koje živi u domaćinstvu

Upitnik za domaćinstvo uključio je sljedeće module:

- Spisak članova domaćinstva
- Obrazovanje
- Voda i sanitacija

¹ Zbog ograničenja u budžetu ankete, Distrikt Brčko je zastupljen na isti način kao i ostale opštine u BiH.

- Karakteristike domaćinstva
- Dječiji rad
- Disciplinovanje djece
- Teškoće u razvoju

i dva dodatna modula:

- Troškovi domaćinstva
- Prihodi domaćinstva²

Upitnik za žene je popunjavao sa svim ženama između 15 i 49 godina života koje žive u domaćinstvu, a uključivao je sljedeće module:

- Zdravlje majke i novorođenčeta
- Brak/zajednica
- Kontracepcija i nezadovoljene potrebe
- Stavovi o nasilju u porodici
- Seksualno ponašanje
- Obrazovanje o HIV-u.

Upitnik za djecu ispod pet godina života³ je popunjavao sa majkama ili starateljima djece tog uzrasta koja žive u domaćinstvu. Razgovor je obično vođen sa majkama djece mlađe od pet godina; u slučajevima kada majka nije upisana na spisak članova domaćinstva, identifikovan je i intervjuisan primarni staratelj djeteta.

Upitnik je uključivao sljedeće module:

- Registraciju rođenja i rano učenje
- Razvoj djeteta
- Dojenje
- Njega bolesnog djeteta
- Imunizacija
- Antropometrijski podaci

Upitnici se temelje na modelu upitnika MICS3⁴. Upitnici su prevedeni sa engleske verzije modela MICS3 na lokalne jezike u BiH. Testiranje upitnika za Republiku Srpsku obavljeno je tokom aprila 2006. godine na području Banja Luke, dok je testiranje upitnika u FBiH izvršeno u aprilu 2006. godine na području Kantona Sarajevo. Planom je predviđeno anketiranje u 55 domaćinstava dobijenih slučajnim izborom iz glavnog okvira uzorka, od toga 41 gradska i 14 seoskih domaćinstava. Na osnovu rezultata navedenih testiranja, izvršene su izmjene u formulaciji i prijevodu upitnika. Primjerci upitnika su priloženi u Dodatku F ovog izvještaja.

Učenik O.S. Džemaludin Čaušević, Sarajevo
Anthony Asael for UNICEF BiH

2 Podaci o troškovima i prihodima domaćinstava nisu predstavljeni u ovom izvještaju. Oni će biti predmet naknadnih analiza i izvještavanja.

3 Termini „djeca ispod 5“, „djeca dobi 0-4 godine“, i „djeca dobi 0-59 mjeseci“ se u ovom izvještaju koriste u istom značenju.

4 Model upitnika MICS3 može se naći na www.childinfo.org, ili na UNICEF, 2006.

Obuka i rad na terenu

Obuka za rad na terenu je trajala pet dana tokom maja 2006. godine. Obuka je uključivala predavanja o tehnikama intervjuisanja i o sadržaju upitnika, te vođenje probnih intervjua između polaznika obuke kako bi se stekla rutina u postavljanju pitanja.

Rad na terenu vršila su dva entitetska tima. Podatke u RS prikupljala su četiri tima. Svaki tim se sastojao od tri do četiri anketara i jednog supervizora. Rad na terenu je počeo 15. maja i završio se 10. jula 2006. godine. U FBiH, podatke je prikupljalo 8 timova (23 anketara), koji su bili organizovani na kantonalnom nivou. Timovi su se sastojali od supervizora i anketara čiji je broj zavisio od broja domaćinstava koja je trebalo anketirati na terenu. U FBiH, rad na terenu je počeo 20. maja 2006. godine i završio se 30. jula 2006. godine.

Obrada podataka

Unos i obrada podataka su obavljani odvojeno za FBiH i RS. U RS, podatke su unosila dva operatera za unos podataka na dva mikroračunara, a proces je nadzirao supervizor za unošenje podataka. U FBiH podatke su unosila tri operatera za unos podataka na tri mikroračunara, a proces je nadzirao supervizor za unos podataka. Podaci su analizirani uz pomoć softverskog programa SPSS, verzija 14, te modela sintakse i tabelarnih planova koje je u svrhu istraživanja razvio UNICEF. Kako bi se osigurala kontrola kvaliteta, svi upitnici su unošeni dva puta, a vršene su i interne provjere istovjetnosti unesenih podataka. Tokom cijelog istraživanja korištene su procedure i standardni programi koji su razvijeni u okviru globalnog projekta MICS3 i prilagođeni upitnicima za BiH. Za procjenu standardnih grešaka korišten je softverski paket STATA 7.0.

Obrada podataka je počela istovremeno sa prikupljanjem podataka. Obrada za RS završena je u septembru 2006. godine, za FBiH u novembru 2006. godine, a za BiH u decembru 2006. godine.

Izrada izvještaja

Proces izrade izvještaja u BiH odvijao se na tri nivoa i uključivao je izradu entitetskih izvještaja za RS i FBiH. Završni korak u procesu državnog izvještavanja bila je izrada izvještaja za BiH.

Zbog složene administrativne strukture zemlje i pojedinačnih odgovornosti BiH entiteta za blagostanje i razvoj djece i žena, podaci i analize sadržani u izvještaju MICS3 predstavljani su na takav način da odražavaju podatke za BiH kao i podatke na nivou entiteta. Zbog relativno male veličine uzorka u Distriktu Brčko, trećoj administrativnoj jedinici u BiH, u ovom izvještaju je bilo nemoguće predstaviti statistički relevantne podatke za Distrikt Brčko. Podaci za Distrikt Brčko prikazani su u tabelarnom prilogu ovog izvještaja.

Obuhvat uzorka i karakteristike domaćinstava i ispitanika

Obuhvat uzorka

Na nivou BiH (Tabela HH.1), uspješno je intervjuisano 5.549 domaćinstava, sa stopom odgovora od 93,4%. Uzorkom je identificirano 4.977 žena, od čega je intervjuisano njih 4.890. Uzorkom je identificirano i ukupno 3.209 djece mlađe od pet godina, a popunjeno je 3.209 upitnika za djecu. Stope odgovora za djecu mlađu od pet godina u gradskim i seoskim sredinama su se znatno razlikovale, i iznosile su 89% za gradske sredine i 95,2% za seoske sredine.

U Republici Srpskoj, od 2.129 domaćinstava odabranih za uzorak, anketari su uspješno intervjuisali 2.019 domaćinstava, ostvarivši stopu odgovora domaćinstava od 96,0%. U intervjuisanim domaćinstvima identificirano je 1.658 žena u dobi 15-49 godina. Od tog broja, uspješno je intervjuisano 1.620, što čini stopu odgovora od 97,7%. Pored toga, u spisak članova domaćinstva upisano je 1.086 djece mlađe od pet godina. Od upisanih, upitnik za djecu je popunjen za 1.071 dijete, što čini stopu odgovora od 98,6%. Sveukupna stopa odgovora na intervjuje za žene dobi 15-49 godina iznosila je 93,8%, dok je za djecu mlađu od pet godina izračunata stopa odgovora od 94,7%.

U FBiH, od 3.744 domaćinstava odabranih za uzorak, 3.710 je bilo dostupno za razgovor, a od ovog broja je 3.413 uspješno intervjuisano, uz stopu odgovora domaćinstava od 92%. U intervjuisanim domaćinstvima, identificirano je 3.221 žena dobi 15-49 godina. Od ovog broja, uspješno je intervjuisano 3.175, uz stopu odgovora od 98,6%. Pored toga, u spisak članova domaćinstva upisano je 2.065 djece mlađe od pet godina, a upitnici su popunjeni za 2.060 djece, što odgovara stopi odgovora od 99,8%. Sveukupna stopa odgovora na intervjuje za žene u dobi 15-49 godina iznosila je 90,7%, dok je za anketiranu djecu mlađu od pet godina izračunata stopa odgovora od 91,8%.

Karakteristike domaćinstava

U 5.549 anketiranih domaćinstava u BiH registrovano je 17.426 članova domaćinstva, od čega 8.524 muškaraca i 8.902 žena. Ukupno je bilo 953 djece mlađe od pet godina ili 5,5%, dok je ukupan broj djece mlađe od 18 godina iznosio 3.834 ili 22%, uključujući 3.157 djece mlađe od 15 godina (18,1%). Starosna distribucija nadalje ukazuje na to da je u istraživanje bilo uključeno 66,1% stanovnika dobi 15-64 godine i 51,6% stanovnika dobi 65+. Procijenjena srednja veličina domaćinstva (aritmetička sredina) je 3,14 članova po domaćinstvu (Tabela HH.1).

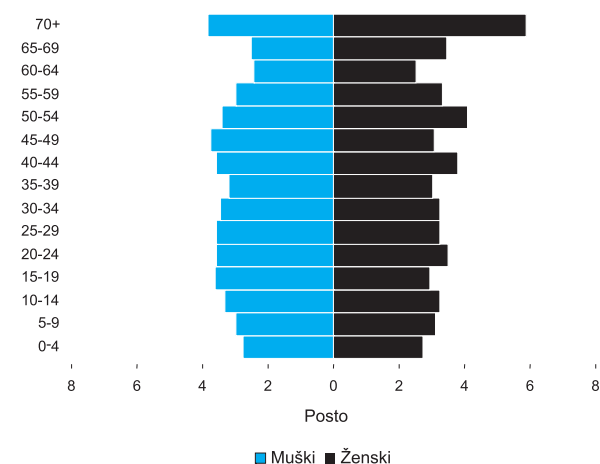
Procenat djece mlađe od pet godina je niži od procenta djece identifikovane u starijim starosnim grupama. Dobijeni podaci odgovaraju zvaničnim statističkim podacima o distribuciji stanovništva. Stanovništvo BiH djeluje relativno mlado, sa 22% djece mlađe od 18 godina, u odnosu na 15,6% stanovništva starijeg od 65 godina. Međutim, srednje vrijednosti broja članova po domaćinstvu potvrđuju trenutne i relativno negativne populacione trendove. Podjela stanovništva po spolu ne ukazuje na značajne razlike, ali je važno napomenuti da je u mladim starosnim grupama veći broj dječaka i muškaraca nego djevojčica i žena.

U FBiH, u 3.413 uspješno intervjuisanih domaćinstava, u spiskove je upisano 10.718 članova domaćinstva. Od ovog broja, 5.224 su bili muškarci, a 5.494 žene. Starosna distribucija anketiranog stanovništva pokazuje da je istraživanje obuhvatilo 6% djece mlađe od pet godina, 19% osoba ispod 15 godina starosti, 67% osoba starosti 15-64 godine i 14% osoba starijih od 65 godina. Ova distribucija u potpunosti odgovara posljednjoj procjeni Federalnog zavoda za statistiku. Broj anketiranog stanovništva starosti 0-18 godina je iznosio 2.530 ili 24% od ukupnog broja anketiranih i predstavlja respektabilnu populacijsku podgrupu.

U RS, u spiskove 2.019 uspješno anketiranih domaćinstava je upisano 6.324 člana domaćinstva. Od ovog broja, 3.099 (49%) su bili muškarci, a 3.225 žene. U 12,5% anketiranih domaćinstava živi bar jedno dijete do pet godina života, a u 48,4% živi bar jedna žena u reproduktivnom dobu. Istraživanja je uključilo ukupno 4,9 % djece mlađe od pet godina, 5,6 % djece do 14 godina starosti, a procenat sve djece mlađe od 18 godina iznosio je 19,2%. Starosna distribucija stanovništva obuhvaćenog istraživanjem ne odstupa u značajnijoj mjeri od procjena Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske.

Starosna i spolna distribucija anketiranog stanovništva za BiH prikazana je u tabeli HH.2 i korištena je za izradu piramide stanovništva koja je prikazana na grafikonu HH.1. Podaci o starosnoj distribuciji stanovništva u BiH entitetima nisu prikazani u tabelarnom prikazu podataka u sklopu ovog izvještaja.

Grafikon HH.1:
Starosna i polna distribucija članova domaćinstva, Bosna i Hercegovina, 2005-2006.

Karakteristike ispitanika

Tabele HH.4 i HH.5 pružaju informacije o osnovnim karakteristikama ispitivanih žena u reproduktivnom dobu i djece do pet godina života. U obje tabele prezentirani su brojevi ponderisanih i neponderisanih opservacija. Pored toga što pružaju korisne informacije o osnovnim karakteristikama žena i djece, tabele takođe imaju za cilj da prikažu brojeve opservacija u svakoj osnovnoj kategoriji. Ove kategorije su korištene u narednim tabelarnim prikazima u ovom izvještaju. Podaci o osnovnim karakteristikama ispitivanih žena u reproduktivnom dobu i djece do pet godina života u BiH entitetima nisu prikazani u tabelarnom prikazu podataka u sklopu ovog izvještaja.

Tabela HH.4 prikazuje osnovne karakteristike ispitanih žena starosti 15-49 godina. Tabela uključuje informacije o podjeli intervjuisanih žena po regiji, gradskom/seoskom području, starosnoj dobi, bračnom stanju, materinskom statusu, obrazovanju⁵, te imovinskom stanju.⁶

⁵ Ako nije drugačije naznačeno, „obrazovanje“ se odnosi na dostignuti nivo obrazovanja ispitanica u toku ovog izvještaja, korišten kao osnovna varijabla.

⁶ Analiza osnovnih komponenti je urađena korištenjem informacija o vlasništvu nad domaćinskim dobrima i kućnim uređajima (imovina) da bi se ponderiralo svako pojedinačno dobro unutar domaćinstva i dobili podaci o imovinskom stanju svakog domaćinstva u uzorku. Dobra korištena u ovim kalkulacijama su bila:

- broj soba za spavanje
- materijal poda, krova i zidova stambenog objekta
- vrsta goriva korištenog za pripremanje hrane
- posjedovanje električne energije, radio-prijemnika, TV aparata, mobilnog i fiksnog telefona, frižidera
- posjedovanje sata, bicikla, motocikla, zaprežnih kola, automobila, čamca sa motorom
- posjedovanje obradive zemlje
- veličina posjeda obradive zemlje
- posjedovanje stoke
- broj krava i/ili volova, teladi, konja, koza, ovaca i kokošaka
- izvor vode za piće, kuhanje i pranje
- vrsta toaleta.

Svako domaćinstvo je zatim ponderisano po broju članova, a članovi domaćinstva su podijeljeni u pet skupina iste veličine, od najsiromašnije kvintile do najbogatije kvintile, na osnovu podataka o imovinskom stanju domaćinstva u kojem žive. Indeks imovinskog stanja treba da obuhvati osnovno dugoročno imovinsko stanje kroz informacije o imovini domaćinstva i njegova namjena je da rangira domaćinstva po imovinskom stanju, od najsiromašnijih do najbogatijih. Indeks imovinskog stanja ne pruža informacije o apsolutnom siromaštvu, trenutnim prihodima i nivoima potrošnje, a izračunati podaci o imovinskom stanju su primjenljivi samo za one setove podataka na kojima se temelje. Više informacija o izradi indeksa imovinskog stanja dostupno je u Rustein i Johnson 2004., te Filmer i Pritchett, 2001.

Starosna distribucija anketiranih žena u BiH je prilično ujednačena dok, s duge strane, nivo obrazovanja značajno varira. Većina anketiranih žena ima srednje obrazovanje (57,8%), zatim osnovno (28,4%) te više i visoko obrazovanje (12,5%). Od ukupnog broja anketiranih žena, u vrijeme istraživanja njih 64,5% bilo je u braku ili zajednici, a isti je i procenat žena koje su rađale. Gotovo dvije trećine intervjuisanih žena živi u seoskoj sredini.

U oba entiteta, najviše žena u reproduktivnoj dobi je od 40-44 godina. Dvije trećine ili 64,5% žena je u braku (66,2% u RS i 63,5% u FBiH), dok se 27,8% žena u RS i 31% u FBiH nikada nije udavalo, što na nivou BiH iznosi 29,9%. Svaka sedamnaesta žena je razvedena ili je udovica. Približno svaka treća žena u reproduktivnoj dobi nije nikada rađala. Razlika između ponderisanih i neponderisanih brojeva u skoro svim kategorijama je mala, osim u kategoriji žena 25-29 koje su prezastupljene, i kategoriji neudatih, odnosno žena koje nikada nisu živjele u zajednici. Prva kategorija žena je prezastupljena jer se kao majke nalaze u domaćinstvima sa djecom do 5 godina. Domaćinstva sa djecom od 5 godina su prezastupljena zbog specifičnog dizajna uzorka. Druga kategorija, tj. kategorija neudatih žena, samim tim je, zbog kompenzacijskog efekta težinskih faktora na nivou ukupnog uzorka, podzastupljena.

Neke osnovne karakteristike djece do pet godina života su prikazane u tabeli HH.5. One uključuju podjelu djece po određenim karakteristikama: pol, područje prebivališta, dob izražena u mjesecima, obrazovanje majke ili staratelja i kvintili indeksa imovinskog stanja. Na nivou BiH, polna distribucija djece u anketiranim domaćinstvima je približno ujednačena - 50,6% dječaci i 49,4% djevojčice. Više od dvije trećine (68,4%) djece obuhvaćene istraživanjem živi u seoskim područjima. U oba entiteta, omjer muške i ženske djece mlađe od pet godina je približno ujednačen.

U BiH, 0,8% majki je bez obrazovanja, 31,4% ima osnovno obrazovanje, dok većina, odnosno 59,2%, ima srednje obrazovanje, a 8,6% više ili visoko obrazovanje. Za djecu čije majke ne žive sa njima u domaćinstvu, unešen je obrazovni nivo staratelja.